

*Хмельницька міська рада
Управління культури і туризму
Хмельницька міська централізована бібліотечна система
Центральна бібліотека*

Сонце української музики

*До 170-річчя від дня народження Миколи Лисенка
Бібліодайджест*

Хмельницький, 2012

Подвижник людського духу

*«Я собі не давав падати
і не попустю нікому, щоб мене
був збив з мого пуття, з того
шляху, яким я простую».*
М. Лисенко

З ім'ям Миколи Лисенка пов'язана епоха становлення професійної музики, театру та мистецької освіти в Україні. Основоположник національної композиторської школи, творець національної музичної мови, визначний піаніст і хоровий диригент, педагог та громадський діяч Микола Лисенко зробив своє непересічне мистецьке обдарування зброєю в боротьбі за пробудження національної самосвідомості рідного народу.

Народився Микола Віталійович Лисенко у с. Гриньках (тепер – Глобинський р-н Полтавської обл.). Легендарним засновником роду Лисенків вважається козацький ватажок Вовгура Лис, сподвижник Максима Кривоноса, козак-характерник, котрий "мав під два метри зросту і обносив камінне жорно круг млина тричі поспіль".

Малоросійський родословник нараховує 163 представники цього давнього роду, який "...из глубокой древности происходит благородно,... но начало и основание фамилии погружено во мрак древности".

Правнук у шостому коліні полковника Чернігівського і Переяславського наказного гетьмана України 1674 р. Івана Яковича (Яковленка) Лисенка, син полковника Орденського кирасирського полку, полтавського поміщика Віталія Романовича Лисенка та Ольги Єреміївни з давнього козацького роду Луценків, Микола Лисенко став не просто найяскравішою постаттю цього шляхетського роду, а й одним із найвизначніших громадян України не лише на теренах мистецьких, а й державотворчих.

Дві музичні стихії виколисували змалечку майбутнього композитора. Одна – класична – у родині, яка добре пам'ятала кріпацький оркестр матиного діда Петра Булюбаша. Складовою повсякденного життя було салонне музикування Ольги Єреміївни, яка з артистизмом виконувала сонати, парафрази і попури на теми широковідомих опер і, звичайно ж, модні салонні п'єси. Одна з них – "Время невозвратное" – наприкінці життя композитора стала лейтмотивом його останньої опери "Ноктюрн". Та й Віталій Романович прекрасно співав українські пісні, вправно добираючи акомпанемент на фортепіано.

Виняткові музичні здібності старшого сина змусили Ольгу Єреміївну вчити його грі на фортепіано вже у п'ятирічному віці. У шість років хлопчик умів не лише підбирати почуті мелодії, а й намагався їх гармонізувати, а в дев'ять років написав свій перший музичний твір – граційну "Польку".

Миколі змалечку щастило на вчителів музики: у київських пансіонах Гедуена і Вейля це були К. Нейнківч та популярний педагог і піаніст Паночіні (Алоїзій Поночний). Пізніше – у Другій харківській гімназії – його вчителями стали Й. Вільчек (на домашніх камерних зібраннях якого чотирнадцятирічний Лисенко почав концертувати) та відомий російський музикант М. Дмитрієв. Виступав юнак (як соліст, і в ансамблі з викладачами і співучнями) і в домі попечителя Харківського навчального округу Ф. Голіцина.

Друга музична стихія існувала за стінами панського будинку, а часом, як у бабуні Марії Василівни Булюбаш, прямо у світлицях. Це – українська народна пісня і вся, пройнята до нитки музикою, тканина народного побуту з його театралізованими обрядами, святами, плачами. Фольклорні зацікавлення юного Лисенка знаходили ширий відгук і підтримку в батька, який і сам не оминав етнографічних досліджень, та в дядька Олександра Захаровича, який прекрасно грав на бандурі, кохався у козацькій старовині та українській історії. Саме від нього Микола вперше записав народні пісні "Ой, не гаразд, запорожці" та "Ой, пушу я кониченька в саду".

Остаточо усвідомлення національного самовизначення Миколи Лисенка сформувалося років у 14, коли, гостюючи з троюрідним братом Михайлом Старицьким у дядька, вони цілу ніч читали заборонені вірші Тараса Шевченка, "захоплюючись і формою, і словом, і сміливістю змісту... Лисенко, що звик до російської чи французької мови, був особливо зачарований музичною звучністю і силою простого народного слова", – згадував Михайло Старицький.

Закінчивши 1860 р. гімназію зі срібною медаллю, М. Лисенко, слідом за М. Старицьким, вступив на природничий факультет Харківського університету. Наступного навчального року брати були змушені перевестись до Київського університету, де потрапили до кола прогресивного студентства, що складало Київську (Стару) Громаду. Відтоді і до кінця життя найближчими друзями і соратниками Лисенка стали: Тадей Рильський, Борис Познанський, Михайло Драгоманов, його сестра Ольга, Петро Косач, Володимир Антонович, Павло Житецький та інші, – чие самовіддане служіння національній ідеї визначило політичний, і культурний розвиток України у другій половині ХІХ – початку ХХ ст.

Відповідно до програм, намічених товариством, Лисенко почав систематично збирати і обробляти народні пісні. Перші два "Збірники обробок українських народних пісень для голосу в супроводі фортепіано" він видав у 1868 р. на кошти членів Старої Громади. Загалом за життя Микола Віталійович видав 7 таких збірників по 40 пісень, 12 "Хорових десятків", 5 обрядових збірок, записав близько півтори тисячі та опублікував понад сімсот обробок для голосу і хорів. Збирання скарбів народної музики, дослідження, опрацювання та повернення їх народу "у вишуканій мистецькій оправі", розбудова на основі народного мелосу національної музичної професійної мови становлять чи не основний внесок Миколи Лисенка в національну культуру.

Діяльність М. Лисенка на початку ХХ ст. стала поштовхом до становлення музичної фольклористики. У 1874 р. було опубліковано працю "Характеристика музыкальных особенностей малорусских дум и песен, исполняемых кобзарем Остапом Вересаем: Реферат Н. Лысенко" ("Записки Юго-Западного отделения Императорского русского географического общества". – Т.1, ч.1). Цим було покладено початок науковому дослідженню українського кобзарства. Пізніше Лисенко написав наукові реферати "О торбане и музыке песен Видорта" (Киевская старина. – 1892. – № 3. – С. 381–387) та "Народні музичні струменти на Україні / Написав Боян" (Зоря. – Львів, 1894).

Ще один із чільних напрямів Лисенкової творчості бере початок із університетських часів. У 1862 р. він створив студентський хор Київського університету, який брав участь у виставах аматорського театрального гуртка, виконував на концертах народні пісні, зокрема в обробці Лисенка.

Початком композиторської діяльності Миколи Віталійовича можна вважати їхню зі Старицьким спробу написати оперу на сюжет повісті Олекси Стороженка "Гаркуша" (1864). Водночас музичний супровід М. Лисенка до водевілю В. Гоголя (батька) "Простак" (1864) став приводом для його першої конфронтації з цензурою. Надалі право на видання кожної збірки народних пісень чи випусків солоспівів Лисенкові доводилося відвойовувати у цензури. Це стало однією з причин довічного поліцейного нагляду за митцем.

Тоді ж Микола Лисенко з великим успіхом брав участь як піаніст у концертах на користь Київського відділення Російського музичного товариства, блискуче виконуючи складні сольні твори та твори для фортепіано з оркестром. Тому не дивно, що, захистивши по закінченню університету (1865 р.) дисертацію на здобуття ступеня кандидата природничих наук, Лисенко, однак, обрав музику. У 1867 р. він вступив до Лейпцизької консерваторії, де, окрім студій з гри на фортепіано, слухав лекції з теоретичних дисциплін і композиції у провідних німецьких професорів. На різдвяні свята 1867 р. студент Лейпцизької консерваторії Микола Лисенко з тріумфом виступив у Празі, у залі "Умелецької Бесіди", з власними фортепіанними аранжуваннями десяти українських народних пісень, про що захоплено писали австрійські газети.

Засвоївши за два роки консерваторську програму, на іспиті Лисенко привернув увагу німецьких часописів блискучим виконанням Четвертого концерту Бетховена для фортепіано з оркестром з власною каденцією.

У Лейпцигу Микола Віталійович написав і видав свої перші твори, зокрема "Сюїту на теми народних пісень у формі старовинних танців". У його доробку знаходимо прелюдії. Прелюдія, як і у будь яких сферах життя – вступ, підготовка. У Лисенка – це перша частина "Сюїти...". (Термін "прелюд" частіше означає самостійну музичну п'єсу вільного складу – у Лисенка, скажімо – "Прелюд" (с-moll), 1904). Йому належать також перші в українській музиці фортепіанні рапсодії "Золоті ключі" (1875) та "Думка-шумка" (1877).

Л. Старицька-Черняхівська писала, що зі смертю Лисенка його фортепіанні твори "...вмерли наполовину. Ні до кого іншого прирівнять його гру не можна було... Я, наприклад, ніколи не чула кращого виконання "Aufschwung" ("Пориву") Шумана. Коли ж він виконував свої і взагалі українські речі, він надавав їм щось надзвичайне – якесь євшанзілля... У його грі оживали тисячоліття... І чулась глибока, сива слов'янська старовина. Натхненний, палкий, з силою удару левиної лапи, з гордим поглядом – він цілком перевподоблювався. У житті лагідний, ласкавий, за роялем – Віщий Боян". Один із кращих піаністів-віртуозів свого часу, Лисенко залишив понад 50 фортепіанних творів.

А от симфонічних творів у доробку М. Лисенка майже немає. Незакінчена "Юнацька Симфонія" – студентська робота періоду навчання в Лейпцигу, увертюра на тему пісні "Ой запив козак", що увійшла потім в оперету "Чорноморці", "Русская pizzicato" та оркестровий варіант фортепіанної фантазії "Козак-шумка" – оце, власне, і все. Лисенко не був "симфоністом", чого не змінили навіть два роки навчання (1874 – 1876) у Петербурзькій консерваторії у М. Римського-Корсакова. Можливо, причиною цього було й те, що композитору дуже мало доводилось працювати з оркестром.

Натомість у хорових творах і в хоровому диригуванні Микола Віталійович на той час був неперевершеним. Досить згадати таку перлину хорового поліфонізму, як "Туман хвилями лягає" з опери "Утоплена". Видатними хоровими диригентами і композиторами стали і його найталановитіші учні: Олександр Кошиць, Кирило Стеценко, Яків Яциневич.

Обмаль у композитора і камерно-інструментальних ансамблів: Квартет і Тріо лейпцизького періоду та кілька п'єс для скрипки, віолончелі, флейти в супроводі фортепіано, написаних на прохання друзів-музикантів: М. Сікарда, О. Шевчика, К. Шадека, В. Хіміченка, – що багато концертували разом із Лисенком.

У виконанні Лисенка-піаніста, а також у виконанні камерних ансамблів за його участю, солістів і хорів під його керівництвом звучали не лише його власні твори чи твори інших українських музикантів, а й всесвітньовідомі шедеври західноєвропейських та російських композиторів. Широкий за обсягом піаністичний і хоровий репертуар, який звучав у концертах Миколи Лисенка, дає підстави стверджувати, що митець не просто закладав основи українського професійного виконавства, а всіма засобами намагався "вивести українську національність з хуторянської обстановки на європейський шлях".

Ніби вінок, обрамлює творчість Миколи Лисенка поезія Тараса Шевченка. Наприклад, Опус № 1, написаний у Лейпцигу (1868) на прохання Львівського товариства "Просвіта", композитор позначив як "Заповіт", а останнім із Лисенкової шевченкіани, написаним буквально у переддень смерті, став хор "Боже, нашими ушима / Чули твою славу" ("Псалом Давидів").

"Коли я укладав свої композиції, то не обмежувався на одну лірику, ... підбираючи музику до слів "Кобзаря" Шевченка, я нарочно вибирав такі твори, де взивається народ до боротьби... Коли дійсно мої композиції заохочують молодіж до боротьби за ліпшу будучину всього нашого народу, то я вважаю своїм святим обов'язком працювати над цим і далі, і не бажаю собі ліпшої нагороди, як правдивого зрозуміння духу моїх композицій", – проголосив М. Лисенко у промові перед молоддю в Чернівцях 28.05.1904 р.

Перший випуск "Музики Миколи Лисенка до "Кобзаря" Тараса Шевченка" митець видав саме в Лейпцигу – у знаного на всю Європу К. Редера, з яким співпрацював до останніх днів. Відомо близько 90 звернень Лисенка до віршів Кобзаря, інтерпретованих ним як солоспів і вокальні ансамблі, кантати і хори.

"Між власними композиціями Лисенко поміж його опер і оперет, найкращі і найталановитіші його композиції до многих поезій Шевченка, в яких музикальність вірша відчув глибше, і зумів віддати її краще від усіх многочислених композиторів, яких манила до себе Шевченкова муза", – писав Іван Франко. Деякі твори з Лисенкової "Музики до "Кобзаря" майже від самого їхнього створення стали справді народними піснями, як, скажімо, "Ой, одна я, як билинонька в полі", першою виконавицею якої стала дружина Миколи Віталійовича – Ольга Олександрівна О'Коннор.

Вокальні твори Лисенко писав і на тексти інших поетів, причому лише один з них написано російською мовою – "Признание" на чотири рядки з вірша С. Надсона.

Миколі Віталійовичу належить і перший в українській музиці вокальний цикл (13 солоспівів і 2 дуети) на вірші Генріха Гейне в українських переспівах Лесі Українки, Максима Славинського, Людмили Старицької-Черняхівської та... Миколи Лисенка. Саме до цього циклу належить один з найвідоміших у світі Лисенкових творів – дует "Коли розлучаються двоє".

Вокально-хорова спадщина Миколи Лисенка, окрім трьох кантат і 18 хорів на Шевченкові тексти, уміщує і 12 оригінальних хорових творів на тексти українських поетів. Причому два з них присвячено Кобзареві.

Узагалі робота по увічненню пам'яті Тараса Шевченка зі студентських років і до останнього подиху громадсько-просвітницької діяльності Лисенка. Останнім часом документально доведено, що він не брав участі в перепохованні Кобзаря. Проте Лисенко зробив справу набагато важливішу: слідом за поетом поклав все творче життя на те, щоб "просвітить рабів німих", щоб із розірваної двома імперіями людності виховати єдину націю, гідну свого героїчного минулого і здатну творити власне майбутнє.

Від 1862 р. Микола Лисенко щорічно організовував концерти пам'яті Тараса Шевченка, у яких виступав як піаніст і хоровий диригент.

Сергій Єфремов у некролозі "Інтимна сила" зазначив, що "...мистецтво, з легкої руки небіжчика, було [...] ніби тим передовим загоном, авангардом українства, що підготовляв дорогу іншим національним формам і домаганням". У цьому полягає головний сенс усієї Лисенкової музично-громадської діяльності, у тому числі його роботи зі співочими колективами і чотири його "хорових подорожей по Україні" (1893, 1897, 1899, 1902 рр.).

Протягом усього життя Лисенко збирав аматорські ансамблі, залучаючи до них "не просто тенорів і басів, але найперше – свідомих українців". Не дивно, що у поліційних дописах значилося: "...скорее это не хор, а кружок, наиболее вредный в отношении политическом...". За таким звинуваченням київська адміністрація закрила Хорове товариство, засноване Лисенком у 1871–1872 рр. Узагалі Микола Віталійович, де тільки міг,

намагався гуртувати людей, особливо молодь, навколо національної ідеї. Так було і з київським Літературно-артистичним товариством. Відкрите в 1895 р. як форпост російської культури, воно поступово перетворилося на центр пропаганди української ідеї та національної культури, за що в 1905 р. й було закрито.

З цією ж метою з легкої руки Лисенка було створено гурток "Плеяда молодих українських літераторів", який дав путівку в життя Лесі Українці, Людмилі Старицькій-Черняхівській, Максиму Славинському, Сергію Єфремову, Володимирі Самійленку та іншим талановитим письменникам і громадським діячам.

Не менший вплив на розвиток української культури мала й театральна діяльність Миколи Лисенка: він є одним із фундаторів українського професійного театру, у тому числі й оперного. Прем'єра опери "Різдвяна ніч" на лібрето М. Старицького за повістю М. Гоголя у виконанні аматорського гуртка на сцені Київського міського театру 24 січня 1874 р. стала днем народження українського оперного театру.

Найвизначнішими в оперному доробку Лисенка є опери "Тарас Бульба" (яку композитор так і не побачив на сцені, незважаючи на пропозицію П. Чайковського сприяти її постановці у Москві) та "Наталка Полтавка", якої Лисенко фактично не писав. У передмові до першого видання (1886) Лисенко зазначив, що лише "уклав клавір" з найпопулярніших мелодій, які використовувались в улюбленій ще з часів І. Котляревського "народній виставі". Себто М. Лисенко здійснив авторську редакцію і написав розгорнутий фортепіанний супровід та вступ до "Наталки Полтавки".

Микола Віталійович написав 10 закінчених опер, у тому числі три перші українські дитячі опери. Співпрацюючи з колективами корифеїв українського театру, Лисенко уклав музику ще до 16 драматичних вистав. З останніх листів композитора відомо, що він починав роботу над балетом.

Микола Лисенко майже не писав духовної музики (ймовірно, через те, що, знову ж, мав би писати на російські тексти, чого принципово уникав усе життя). Але серед шести нині відомих релігійних творів Лисенка, надзвичайно красивих і пронизаних високою духовністю, такі шедеври, як: хоровий концерт "Куди піду від лица твого, Господи?", Херувимська пісня, кант "Пречистая Діва, Мати Руського краю", котрі співають у наш час майже всі хорові колективи України і діаспори; "Дитячий гімн" на вірші О. Кониського (1885); всесвітньовідома тепер "Молитва за Україну" – "Боже Великий, Єдиний!", яка з 1992 р. затверджена офіційним гімном УПЦ КП, а наприкінці ХХ ст. стала духовним гімном незалежної України.

Та митець не обмежувався написанням і виконанням музичних творів. Важливим для нього був і розвиток виконавства: саме Микола Лисенко заклав основи професійної мистецької освіти в Україні, відкривши в Києві (1904) свою Музично-драматичну школу, в якій, окрім музичного, були відділення української та російської драми і перший на теренах російської імперії клас гри на народних інструментах – клас бандури, який, попри всі складнощі його організації, у квітні 1911 р. дав перший випуск. Школа Лисенка згодом виросла до Музично-драматичного інституту ім. М. В. Лисенка – провідного мистецького закладу України в 1918–1934 рр.

Тому не випадково, що Микола Лисенко став чи не єдиним із визначних українських митців, кому за життя було віддано гідну його праці всенародну шану. Відзначення 35-літньої творчої праці видатного композитора перетворилось на демонстрацію величчя української культури, об'єднавши націю від селянина до митця, від зросійщеного чиновника до політичного емігранта... Почавшись у грудні 1903 р. у Галичині, Лисенкове свято охопило Центральну Україну, дійшло до Москви, Петербурга, Тифліса, Ставрополя, ставши першою масовою демонстрацією здобутків української культури в Російській імперії.

Наприкінці життя – у 1908 р. – Микола Віталійович очолив першу легальну українську громадсько-політичну організацію Київський український клуб та засновану у

1906 р. першу всеукраїнську організацію – "Об'єднаний комітет по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві", на адресу якого надходили кошти від концертів і благодійні внески з Австралії, Америки, Канади та всієї Європи.

Останньою акцією в цій Лисенковій роботі стало відзначення 50-річчя від дня смерті Т. Шевченка. Через утиски з боку царської адміністрації на чолі з київським генерал-губернатором В. Треповим і міністром внутрішніх справ Російської імперії П. Столипіним заходи було перенесено з Києва до Москви. Наслідком цього стало відкриття поліційної "Справи про закриття Київського Українського Клубу" та "привлечение членов Совета старейшин во главе с учителем музыки Николаем Виталиевичем Лысенко к уголовной ответственности за противуправительственную деятельность". Через чотири дні після оголошення цієї постанови Микола Віталійович Лисенко помер від серцевого нападу.

Відвертою багатотисячною політичною демонстрацією став і похорон Батька української музики. Одягнена в студентські однострої, українська молодь тоді вперше стала на оборону національної святині, оточивши жалобний похід і не даючи поліції проводити арешти. У ті скорботні дні Сергій Єфремов, який сформувався як митець і громадський діяч у Лисенковому колі, сформулював у некролозі чи не найвагоміше визначення місця Миколи Віталійовича в українській історії: "Знавці музики, спеціалісти, дадуть нам, певне, докладну оцінку Лисенка як композитора та художника, вияснять, чим він був серед творців-музик. Але для нас, широкого кола його послідовників, чи не природнішим, ближчим і далеко зрозумілішим буде цей образ вічно молодої душі, що була Інтимною Силою українського руху, його вогнем і живим зв'язком, що збирала порізаних в єдиний гурт, і звідси, з центра, оживляла всіх одною думкою..."

Будинок-музей Миколи Лисенка

Будинок-музей Миколи Лисенка – один з музеїв Українського Парнасу, розташований у будинку відомого українського композитора Миколи Лисенка по вулиці Сакаганського, 95-б. Він знайомить із життям і творчістю композитора. В музеї також організовуються виставки картин та проходять концерти.

Експозиція музею працює з 1980 р. (до 1987 р. – у складі Державного музею театрального, музичного та кіномистецтва України). Родина композитора займала другий поверх будинку (1894 р. забудови, архітектор Хойнацький). Саме тут М. Лисенко проживав з 1894 р. аж до самої смерті у 1912 р, тож другий поверх облаштовано як меморіальну частину музею. У меморіальній вітальні представлено концертний рояль фірми «Блютнер» та портрет М. Лисенка роботи Йосипа Куриласа в унікальній різьбленій рамі. Робочий кабінет митця, де знаходиться більшість меморіальних меблів та особистих речей композитора, відтворено згідно з документальними фотографіями. Збережено автентичний паркет, ліпнину, кахляні груби. На стінах розміщено частину його колекції українських народних музичних інструментів: ліру, торбан, цимбали, кобзу. Тут М. Лисенко працював над операми «Тарас Бульба», «Енеїда», «Ноктюрн», останніми випусками "Музики до «Кобзаря»", обробками народних пісень та ін.

Перший же поверх, з якого і починається огляд музею, присвячено творчому доробку композитора. Основою фондової колекції музею став творчий архів, переданий з Кабінету-музею М.В. Лисенка при Київській державній консерваторії (нині – Національна музична академія України ім. П.І.Чайковського), експонати, передані з театрального музею, а також подаровані нащадками композитора.

Микола Лисенко – ювілейна монета номіналом дві гривні,

випущена Національним банком України. Присвячена 160-річчю з дня народження видатного українського композитора, засновника української класичної музики, піаніста, педагога, хорового диригента, громадського діяча, етнографа Миколи Віталійовича Лисенка, який народився в с. Гриньках на Полтавщині. Значення творчості композитора в історії української музики виняткове. Він автор 9 опер ("Наталка Полтавка", "Тарас Бульба", "Енеїда", "Різдвяна ніч", "Утоплена", "Коза-дереза" та ін.), багатьох творів, під його безпосереднім впливом сформувалася плеяда таких українських композиторів, як Кирило Стеценко, Яків Степовий, Микола Леонтович, Станіслав Людкевич, Лев Ревуцький та інші.

Монету було введено в обіг 26 березня 2002 року. Відноситься монета до серії «Видатні особистості України».

Микола Віталійович Лисенко – сонце української музики

Сценарій музичного вечора
(до 170-річчя від дня народження)

Ведуча: Сто сімдесят років тому, 22 березня 1842 року, в селі Гриньках на Полтавщині в родині Віталія Романовича Лисенка і його дружини Ольги Єреміївни народився син Микола. І ніхто не міг передбачити у ньому майбутнього композитора. Микола Віталійович Лисенко став видатним композитором, основоположником української класичної музики, блискучим піаністом, талановитим хоровим диригентом і педагогом, вченим-фольклористом, активним музично-громадським діячем. Лисенко – ціла епоха в історії української музики. Він створив нашу національну музику, окрилив нашу народну пісню своїм талантом і розніс її славу по всьому світу.

Читець І: Симпатичний рум'яний хлопчик не зайшов, а влетів у вітальню. Яка тут тиша і прохолода! А він оце повернувся з "мандрівки" – так називав Коля свої самовільні прогулянки на край села. Дуже любив він бувати на зелених луках, що пахли ромашкою і ніжною конюшиною, дихати повітрям рідного полтавського степу. Різні мотиви звучать в голові хлопчика. Він сідає до рояля, і з-під його пальців вириває ніжна, як подув степового вітерця, мелодія.

(Звучить "Елегія" М.Лисенка).

Ведуча: Село Гриньки належало поміщикові Булюбашу, двоюрідному дядькові Ольги Єреміївни – матері Миколи. Булюбаш не мав дітей і народження Миколи стало для нього радісною подією. Микола мав змогу змалку познайомитися з народними піснями і обрядами. Тут, в Гриньках, над Лисенком зіткнулися два цілком протилежних впливи: з одного боку - французька мова, манери /мати й гувернантка/, з другого - українська мова, українські народні пісні, обряди, ігри /бабуся і дідуся Булюбаш/.

Читець II: Малий Микола часто наперекір матері, при підтримці бабусі тікав гратися до дітей дворових людей. Найбільш подобалося йому годинами просиджувати з дівчатами-кріпачками, які вишивали і співали українських пісень. Саме тут, серед дівочих співів, у серці Миколи зароджувалась любов до рідної пісні. Ця любов згодом розквітла, як троянди, і породила такі чудові плоди, як безсмертні хори, опери та інші музичні твори.

(Звучить народна пісня "Ой чом ти не прийшов").

Читець I: 1848 рік. Миколі 6 років. Він вражає всіх чудовою музичною пам'яттю і художнім смаком. 1852 рік. Миколу відвезли до Києва і віддали до пансіону Вейля. Потім переводять до пансіону Гедуена. На час його перебування в пансіоні припадають перші творчі спроби. Тоді ж Микола почав записувати народні пісні.

(Звучить українська народна пісня "Там, де Ятрань круто в'ється").

Ведуча: Хата Лисенків у Гриньках стала тісною для родини. Батько Лисенка задумав переїхати до с.Жовнина. Микола в захопленні від нового дому, від річки Сули, в якій верби купали свої зелені коси, в прозорій як, дівоча сльоза воді. А вечорами біля старого млина збирається "вулиця". Так гарно співають парубки і дівчата.

(Звучить українська народна пісня „Ой вербо, вербо“).

Читець I: У великому дуплі столітньої верби майже темно. І не зрозуміло, як удається там Миколі записувати мелодію до нотного зошита, з яким він усе літо не розлучається.

Читець II: Микола Лисенко ще в дитинстві подружився зі своїм троюрідним братом Михайлом Старицьким. Вони часто відвідували дядька Старицького в селі Кліщинцях – Олександра Захаровича. Саме тут Микола Лисенко вперше познайомився з "Кобзарем" Шевченка і "Енеїдою" Котляревського. І вже зовсім не випадково, що багато народних пісень було записано Миколою Лисенком зі слів і на прохання дядька Олександра.

(Звучить народна пісня "Ой на горі та женці жнуть").

<http://www.youtube.com/watch?v=jlhvvtKF8Pc&feature=related>

Читець I: Микола Лисенко і Михайло Старицький більше піввіку пройшли разом. Разом вчилися в Київському університеті, разом ще в 60-х роках збирали і записували народні пісні, разом обговорювали свої перші художні задуми і навіть у творчості доповнювали один одного.

Читець II: Майже всі опери М.Лисенка – "Чорноморці", "Різдвяна ніч", "Утоплена", "Тарас Бульба" – написані на лібрето М.Старицького, більшість драматичних творів Старицького насичені музикою Лисенка. Близький родич Лисенків, він ще більше поріднився з ними, одружившись з сестрою Миколи Віталійовича Софією. Та найбільше ріднили їх спільні погляди і спільна праця на ниві української культури.

Читець I: В архіві М.В.Лисенка зберігся поживклий аркуш паперу, датований 1882 роком, на якому Старицький написав звернення до Лисенка:

Жалібного на струнах не грай,	Щоб підняти свого брата з могили,
Мій єдиний, коханий мій друже,	Просвітити вікового раба.
І серденька мого не вражай,	Та не грай же сумного не грай,
Бо воно і без того недуже.	А отак вдар-но пісню завзяту,
Сльози – неміч жіноча, слаба,	Щоб долинула й в темную хату
А нам треба розбуркати сили,	І там жовч зворушила украй.

Ведуча: Микола Лисенко продовжував збирати українські народні пісні. То було "для себе" записував, а зараз з іншою думкою заповнював заповідного зошита: "зібрати й видати б ці пісні! Адже в них душа народу, його радість і горе".

Читець II: Ніч в Жовнині... Таємниче зеленіли зорі над старим садом. Спустила вулиця, замовкли пісні. Глибокий смуток, чекання чогось, тиха радість – все це підступало до серця Миколи. І раптом ... пісня? Звідкіля? Хто ця дівчина?

Читець I: Місяць впливає із-за хмар і яскраво освітлює бліде обличчя, пишні коси дівчини. Настя-Настуся? Дочка старої Бурички, колишньої матусиної наймички. Яке обличчя! Чисте, святе, як лілія. З неї писати б мадонну. Так захопилась співом, що нічого не бачить круг себе.

(Звучить українська народна пісня "Ой не світи місяченьку").

<http://www.youtube.com/watch?v=Kxd6E9Vb3Rw&feature=related>

Ведуча: Тієї ночі так і не насмівся підійти. Познайомила "вулиця". І незабаром жовнинські ночі злилися в одну солов'їну ніч. Щоб не говорив Микола про своє кохання, Настя перекладала на добре їй знайому мову, мову пісні. Настуся співала про люту мачуху, про старого діда, що стояв з молодою "під вишнею, під черешнею".

(Звучить пісня "Ой під вишнею, під черешнею").

<http://www.youtube.com/watch?v=gGrAon6zdo4>

Читець II: Микола не зводить очей з Настусі, милується, слухає. З'являється знайомий зошит, записує якимись значками. А в Насті не виходить з голови розмова з матір'ю: "Гляди дочко, високо злітаєш – низенько сядеш". Знайшлися такі злії люди, донесли. Горлицею в клітці тривожно забила пісня:

(Звучить пісня "Ой зійди, зійди, ясен місяцю").

Читець I: "Не плач, радість моя, пісне моя, – говорив Микола, – не розлучать нас злії люди".

Читець II: Розлучили! Восени Микола з Михайлом Старицьким почали збиратися до університету. А через місяць силоміць засватали і до вінця повели Настусю. Все трапилося, як у пісні, що вона співала Миколі.

Читець I: Марно шукав її Микола по сусідніх селах. Не швидко знайшлися сліди жовнинської лілеї, чії пісні записані й любовно оброблені Миколою Лисенком, ввійшли до скарбниці українського мелосу.

Ведуча: 1859 рік. Микола Лисенко вступив на природничий факультет Харківського університету. Через рік він переводиться до Києва. Лисенко був одним з організаторів студентської самодіяльності, утворив хор. Тоді ж почав справу збирання й гармонізації українських народних пісень. Він повертав їх народові, але вже професійно обробленими.

Читець II: Під час канікул або на свята Лисенко з товаришами мандрував селами. В 1861 році він провів новорічні свята на Полтавщині у свого друга Павла Чубинського. Повернувся з великою збіркою пісень. "Саме життя дзвенить в цих піснях", – говорив Микола Віталійович.

(Звучить українська народна пісня "Пливе човен – води повен").

Читець I: 1865 рік. Закінчивши університет, Лисенко іде на службу мирового посередника в Таращанський повіт на Київщині. І тут він продовжує збирання народних пісень.

Ведуча: В кінці літа 1867 р. М.Лисенко іде вчитися до Лейпцизької консерваторії, під час перебування в якій не припиняє своєї фольклористичної діяльності. Тут, у Лейпцигу, в 1868 р. був надрукований перший випуск українських народних пісень. Тираж у 600 примірників дуже швидко розійшовся.

Читець II: Як представник української музики, він був запрошений у Прагу для участі в слов'янському концерті, де з великим успіхом виконав на фортепіано у власній обробці українські народні пісні, в тому числі пісню "Гей, не дивуйте". Саме про цю пісню відомий чеський музикант Рейен захоплено вигукнув: "То духи од степу!".

Ведуча: Після закінчення Лейпцизької консерваторії, Микола Лисенко оселився на постійне проживання в Києві. У 1868 році виходить з друку його другий випуск українських народних пісень. Майже всі вони є шедеврами української народної пісенної творчості.

Читець II: Літо 1873 р., застає Лисенка в Карпатах. Він подорожує разом з приятелем – відомим етнографом О.Русовим. Лебединий крик трембіти, гуцульські коломийки,

весільні обряди – все хвилює, все проситься на нотний папір. З голосу дівчат-гуцулок Лисенко записав кілька народних мелодій коломийок і відому "Верховину", що стала популярною завдяки його художній обробці.

Читець I: У третьому випуску народних пісень, який вийшов у 1876 р., Лисенко продемонстрував не тільки своє творче обдарування, але й надзвичайні здібності художника-записувача.

Ведуча: Івана Франка і Миколу Лисенка поріднили спільні ідеї і міцна творча дружба. Знайомство Лисенка з І.Франком, яке відбулося в Києві в 1885 році, мало важливе значення для фольклористичної діяльності композитора. Іван Якович був чудовим співаком і з натхненням проспівав Лисенку ряд галицьких пісень, між ними повну ніжної лірики "Жалі мої, жалі".

Читець II: Микола Віталійович тут же вирішив вмістити записані від Франка пісні в четвертий випуск свого збірника українських пісень, який вийшов в 1887 році.

(Звучить пісня "Жалі мої, жалі").

<http://www.youtube.com/watch?v=bjgxz8LhleK>

Ведуча: Микола Віталійович не обмежується тільки виданням збірників пісень. Він активно впроваджує зібраний фольклорний матеріал у життя, розкриває перед слухачами художні багатства народної пісні, прищеплює любов до неї. Протягом усієї діяльності М.Лисенко проводить активну виконавську практику з аматорськими хоровими колективами, в репертуарі яких основне місце займають українські народні пісні, включає їх в музичні сценічні твори.

Читець I: Важливою подією у творчому житті Лисенка було впорядкування в 1889 р. музики до "Наталки Полтавки". І зрозуміло, що в п'єсі важливе місце було надано народній пісні. Цілий ряд пісень "Віють вітри", "Сонце низенько", "Ой під вишнею" були з самого початку вказані І.Котляревським у тексті. Лисенко розкрив усі виразні можливості народної пісні, виніс цю пісню на велику оперну сцену, звідки вона звучала у високо-професійній художній обробці.

Читець II: Велика любов до рідного народу, захоплення його піснею стали тим невичерпним джерелом, з якого черпав натхнення Лисенко для створення таких опер, як: "Різдвяна ніч", "Утоплена", "Тарас Бульба". Про останню І.Я. Франко сказав: "Та це ж сам народ промовляє".

Ведуча: У своєму творчому житті Микола Віталійович тісно пов'язував фольклористичну працю з виконавською. Особливо важлива хорова практика митця. Хор, створений Лисенком, провів дуже багато виступів. Народні пісні, привезені Миколою Віталійовичем, швидко розповсюджувались по місцевостях, куди й не заїздив хор. За його прикладом у різних куточках України виникали народні хори, організаторами яких були учасники Лисенкових хорів.

Читець I: Одним з улюблених учнів Лисенка був Порфирій Демуцький, який організував в с. Охматові на Уманщині перший на Україні селянський хор. В 1897 р. на запрошення Демуцького Лисенко відвідав Охматів. Надвечір на широкій галявині зібрався хор Демуцького. Сам Порфирій Данилович керував ним. Співали багато пісень без професійної обробки, також в обробці Лисенка.

Читець II: "Розворушили ви мене старого своїм співом", – говорив Микола Віталійович охматівцям. Хто ж краще народу проспівав пісню, народом створену. Адже в крові кожного з нас бринить вона – наша рідна пісня.

Читець I: У 1900 р. Микола Віталійович прийняв запрошення батька Максима Рильського – Тадея Ростиславовича і поїхав в село Романівку, що на Київщині. Лисенко захоплюється розмовами з другом, милується навколишньою природою: "Боже, яка краса! Отут, здається, творив би все життя".

Читець II: Якось увечері на "зелену сцену" вийшов гурт романівських дівчат і парубків – сюрприз Тадея Ростиславовича. Над багаттям, над дубами спочатку несміливо злітає пісня, але з кожною миттю зростає, шириться.

Читець I: Микола Віталійович мов зачарований: "Оце так Романівка! Оце так пісня! Обов'язково запишу її!" А другого дня він невтомно записував все нові й нові романівські пісні й мелодії, які згодом обробив для хору.

Ведуча: У збиранні народної творчості Лисенкові допомагали видатні діячі української культури: Леся Українка, Олена Пчілка, Марко Кропивницький. Творча і досить плідна дружба була між Миколою Лисенком і Дніпровою Чайкою, людиною неабиякого таланту і великої душі. Відомі дитячі опери: "Зима і весна", "Коза-дереза", "Пан Коцький" – були створені Миколою Віталійовичем на лібрето Дніпрової Чайки.

Читець II: Микола Лисенко і Тарас Шевченко... Не можна навіть уявити собі життя і творчості Миколи Віталійовича без Великого Кобзаря. Живою водою з глибоких джерел народної творчості омив свою музу Тарас, з тої ж криниці черпав своє натхнення і Лисенко. Не дивно, що його пісні на слова Шевченка давно вже стали народними. Хто не знає знаменитого "Заповіту", "Гомоніла Україна", "Садок вишневий коло хати"?

Читець I: Лисенко свято шанував пам'ять Кобзаря. Як тільки зазеленіють "лани широкополі", їхав з родиною у Канів на могилу Тараса. Над сивим Дніпром лунало полум'яне слово Тараса: "Поховайте та вставайте", гримів хор. Про що думав Микола Лисенко в ці хвилини? Не важко здогадатись.

Ведуча: Народну музику і пісню дуже любила дружина М.В. Лисенка, О.А. Ліпська, з якою він одружився у 1878 р. Ким була ця людина для великого композитора? Дружиною, матір'ю, яка народила йому чотирьох дітей, мудрим порадиником, невтомною помічницею, найвірнішим другом. Як радісно вона вітала у своїй господі Франка, Коцюбинського, Лесю Українку, Кропивницького, Садовського та інших поборників святої правди у мистецтві. Не було жодної справи, в якій Ольга Антонівна не була б співробітницею чоловіка. Недаремно Микола Віталійович називав її "генеральним писарем війська Лисенкового". Бо без неї не вистачило б сил у Лисенка-композитора звершити свій творчий подвиг.

Читець II: Щасливим, пам'ятним ввійшов у життя М.В. Лисенка 1903 рік. У Полтаві народилася ідея святкування 35-річного ювілею діяльності Лисенка. Україна ще не бачила такого всенародного свята, як у "Лисенкові дні". "Українського бояна", "Тараса в музиці", як говорилось у привітаннях, зустрічали у Києві і Львові, Чернівцях і Тернополі, Підволинську, Станіславові і Коломиї. Його вітали місцеві композитори, поети, селяни з навколишніх сіл. Тепло і задушевно виконувались народні пісні в його обробці.

Читець I: Народ, якого так любив Микола Віталійович, тепер виражав свою повагу і безмежну любов до нього: "Дякуємо від щирого серця за Вашу працю невтомну, за те, що нас простих людей не цураєтесь, мови нашої рідної, безталанної не забуваєте, що нашу пісню-тугу про наші кривди та недолі на папері списали та на всесвітній суд виставили. Слава Вам, наш соловейку, слава!".

Читець II: Щороку збирався Микола Віталійович до рідних місць. Лише в 1911 році збулась його мрія. Композитор цілий день провів в оселі свого "дядька" Созонта Дерев'янка. З радістю зустрівся з рідними, старими друзями і знайомими. В 1912 році Микола Віталійович знов збирався на Полтавщину. Так гадалося, та не судилося. Влітку 1912 року хворе серце погнало його за кордон. А 19 листопада 1912 року, несподівано для всіх, зупинилось. Нестало великого композитора, великого сина України.

Читець I: Життєвість спадщини Миколи Віталійовича Лисенка полягає передусім в її глибокій народності. Зерна, посіяні щедрим і великим талантом Лисенка, проросли на мистецькій ниві України. У творах Л.Ревуцького і С.Людкевича, Б.Лятошинського і М.Вериківського, М.Колесси і Г.Майбороди, в їх змужнілих і оригінальних мелодіях звучить і завжди звучатиме виплекана Лисенком інтонація народної пісні.

Ведуча: Те, що зробив М.Лисенко для свого народу, – доказ його великої любові до України, до української народної пісні. Тому наш народ безмежно вдячний великому композиторові за те, що він зумів вивести українську пісню на широкі простори світової музичної культури. Доки живе український народ – доти житиме пам'ять про Миколу Віталійовича Лисенка, доти звучатимуть його пісні.

Склала методист Данилюк І.П.

Хмельницька ОУНБ ім. М.Островського

Хмельницький, 1992 рік.

Микола Лисенко: мемуарний портрет

«Це була дивовижна картина. Як тільки з-за лаштунків вийшов і легенько вклонився Микола Віталійович, у залі прокотилася хвиля оплесків... Композитор був спокійний, зосереджений, і саме це, мабуть, додавало публіці азарту. Спочатку підвелася гальорка, потім ложі й партер – і ось весь театр стоячи вітає Лисенка...

В центральній ложі демонстративно мовчала губернаторська свита... Та ніхто на них не зважав... Звичним рухом Лисенко відкинув поли фрака і сів на стілець. На мить він замислився, а потім, трохи схиливши голову, мов прислухаючись до власної думки, рішуче, енергійно вдарив по клавішах. Це була увертюра до «Тараса Бульби».

Пролунали вступні акорди, і хор урочисто підхопив мелодію. Війнуло роздоллям широкого степу, гордим духом козацької вольності...».

♪♪ *М. Олійник, письменник*

«Ви разом із музою великого Тараса будили в нас найліпші, найсвятіші почування; натхненною піснею, словом палким та сердечним Ви закликали нас до братньої любові, до щирої праці, до завзятої боротьби – і все за неї, і все для неї, нашої коханої України!».

♪♪ *М. Коцюбинський, письменник*

«Честь, вічна слава і добра пам'ять достойному сину українського народу – композитору Миколі Лисенку, який у найпохмуріші царські часи, часи народної темноти, не кинув народ свій, а ціле життя своє присвятив збиранню української народної пісні, якій учився в народі (як він казав «учився на сірій свитині, на грубій сорочці, на дьогтяних чоботях – там душа Божа сидить»), який увесь свій талант і багаторітний труд поклав на те, щоб знайти, зберегти перли народної творчості, обробити їх і повернути народу...».

♪♪ *О. Довженко, письменник, кінорежисер*

«Якщо Чайковського ми називаємо чародієм російської музики, то Лисенка – цього чудового і чаруючого красою своєї музики композитора ми сміливо можемо назвати сонцем української музики».

♪♪ *К. Станіславський, театральний діяч, із листа до А. Кримського*

«...З Миколою Віталійовичем зв'язані в мене спогади найдорожчих молодих літ, у його хаті стільки незабутнього пережито! Старицький, Лисенко – сі ймення для інших належать тільки для літератури і хисту, а для мене вони вічно викликатимуть живі образи, як імення близьких і рідних людей, що, властиво, ніколи не вмирають, поки живе наша свідомість. Не знаю, чи буде хто з молодшого покоління згадувати про мене з таким

почуттям, як я тепер згадую про Миколу Віталійовича та Михайла Петровича (я все їх бачу тепер поруч!). Але б я хотіла на те заслужити...».

♪♪ *Леся Українка, письменниця, із листа до А. Старицької-Черняхівської*

«...Микола Віталійович одкрив новий національний світ у ширій світовій музичній справі, і той прекрасний, так би мовити, ідейно-романтичний настрій суспільства протягом більш ніж півстоліття виховувався його духом... Ім'я такої людини не належить лише історії; воно завше буде, на устах кожного українця, що далі, то більше, в міру того як буде зростати наша національна свідомість».

♪♪ *О. Коциць, хормейстер, композитор, диригент*

Використані джерела:

1. Афанасьєв Є. Михайло Лисенко: нарис про життя і творчість / Є. Афанасьєв // Михайло Лисенко. – К. : Мистецтво, 1975. – С. 5-85.
2. Загайкевич Н. Микола Лисенко: відомий і невідомий / Н. Загайкевич // Культура і життя. – 2005. – 21 верес. – № 36-37. – С. 3.
3. Лисенко Микола Віталійович: до 165-річчя від дня народження // Шкільна бібліотека. – 2007. – № 2. – С. 37-39.
4. Микола Лисенко: Мемуарний портрет: бібліографічна довідка // Шкільна бібліотека. – 2012. – № 3. – С. 18: портр.
5. Про відзначення 170-річчя з дня народження Миколи Лисенка: постанова від 21 жовтня 2011 року № 3966-VI // Голос України. – 2011. – 10 листопада. – № 211. – С. 11.
6. Скорульська Р. Подвижник людського духу: до 170-річчя від дня народження та 100-річчя з дня смерті М. В. Лисенка / Р. Скорульська // Календар знаменних і пам'ятних дат. – 2012. – № 1. – С. 122-134. – Бібліогр. в кінці ст.
7. Поліщук Т. Микола Лисенко – гетьман української музики [Електронний ресурс] / Т. Поліщук. Електрон. дан. – Режим доступу: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=576>. – Назва з екрану.
8. Лисенко Микола Віталійович [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>. – Назва з екрану.
9. You Tube [Електронний ресурс] : [сайт]: рос. Версія / LLC. – Електрон. дан. – Режим доступу:
 - <http://www.youtube.com/watch?v=jIhvvtKF8Pc&feature=related>
 - <http://www.youtube.com/watch?v=Kxd6E9Vb3Rw&feature=related>
 - <http://www.youtube.com/watch?v=gGrAon6zdo4>
 - <http://www.youtube.com/watch?v=bjgxz8Lhlek>. – Назва з екрану.

Підготувала:

зав. методично-бібліографічного відділу ЦБ
С.Сінькова

E-mail: kmchs.c@gmail.com

<http://www.cbs.km.ua/>